

Algra

ontkennen — ideaal vind. Daarop geef ik een genuanceerd antwoord, al ben ik niet gewend genuanceerde antwoorden te geven.

De Minister staat op het standpunt, dat hij wel bereid is een andere regeling te overwegen. Hij zou het het mooist vinden, wanneer de protestantse kerken samen, in vereniging met het r.k. episcopaat en het bestuur van het Humanistisch Verbond met één gemeenschappelijk voorstel zouden komen. Dat zou de Minister het aardigst vinden; misschien ook het gemakkelijkst. Ik wil wel zeggen, dat ik de Minister in dit verband elke illusie moet ontnemen. Naar mijn mening zal het hiertoe niet spoedig komen; daarvoor zijn de verschillen te groot. Het mooist, duidelijkst en zuiverst ligt het bij de r.k. geestelijke verzorging. Daar is de aalmoezenier een geestelijke, die de priesterwijding heeft ontvangen. Nog altijd geldt de regel: waar de priester is, daar is de kerk. De bisschop kan een bepaalde priester een parochie toewijzen, hij kan ook als parochie aanwijzen de katholieke militairen in het kamp Seeburg of Havelte. In dat geval is de r.k. geestelijke verzorger geheel gereed met de vaststelling van zijn taak, want zijn zorg is door de Minister beperkt tot de rooms-katholieke militairen. Het klopt allemaal precies. Maar het grote probleem komt reeds bij de protestantse geestelijke verzorgers, want de protestanten kennen geen priesters, alleen maar dominees. Volgens alle belijdenisgeschriften van de kerken der Reformatie in Nederland — met uitzondering van de Lutherse — zijn de predikanten bepaalde ouderlingen van een bepaalde gemeente. Het bestaan van gemeenten is een conditio sine qua non voor het bestaan van een ambtelijke eredienst. Dat is de eerste moeilijkheid. De tweede moeilijkheid is, dat, wanneer zulk een geestelijk verzorger uit een van de protestantse kerken zou zeggen: ik sta hier in deze militaire kring om de boodschappen van mijn kerk door te geven, om het actuele kerkelijke belijden te verkondigen en de militairen daaraan eigenlijk te binden, hij onder zijn gehoor heeft mannen van zeer verschillende kerkelijke denominaties. Zij kunnen direct tegen hem zeggen — soms zijn zij ook zo vrijpostig dat te zeggen —: voor welke kerk spreekt u nu, voor mijn kerk of voor een andere kerk.

Nu is dit wel zo te formuleren en in te denken, dat het beroep op de vrijheid om al die kerkelijke boodschappen en al dat kerkelijk actueel belijden door te geven op de achtergrond raakt. Er staat in het jongste nummer van „Hervormd Nederland” dat men ervoor pleitte, ook ten opzichte van het dragen van uniformen te komen tot een „kerkelijk belijden”. Dat is niet aangenomen. In het betreffende verslag in „Hervormd Nederland” staat:

„Hier nam de synode o.i. een wijs besluit, nadat de secretaris-generaal dr. Emmen, daarover het zijne had gezegd. Hij stelde nl. dat de synode sinds 1945 allerlei belijdende uitspraken heeft gedaan. Van sommige zeggen wij nu, achteraf, dat ze minder verstandig waren. Van andere hebben we nooit spijt gehad. En sommige hadden een sterk compromis-karakter. Al met al: Met ” — dat soort —, belijden moeten wij „zuinig” zijn. Het punt van de onderscheidingsteken is er niet één, waarop de kerk opnieuw tot belijden moet komen.”.

Ik geloof ook, dat dit een zeer verstandig woord is en dat daardoor meer ruimte komt voor de gedachte dat de geestelijke verzorger van protestantse zijde moet volstaan met te zeggen: wat ik hier kom doen bij jullie, als militairen, is: ik kom de Bijbel openen, ga de boodschap van het evangelie brengen, ga wijzen op het kruis en ga u zeggen, wat God van ons vraagt en wat Hij ons ook geeft in Christus. Dat heeft een ontzaglijke ruimte, diepte en vrijheid en een beklemmende actualiteit. Dan heeft geen van de mannen het recht om te zeggen: gij komt alleen maar van uit uw eigen kerk, waarmee ik misschien niets te maken heb. Het is duidelijk dat het in deze reformatorische opvatting ook past, dat van uit de kerken mannen zouden komen, die geen predikant zijn, b.v. ouderlin-

Algra e. a.

gen of leden der gemeente, die een speciale opleiding hebben gehad. Zo zie ik de protestantse geestelijke verzorging. Daarbij is het ambtsgewaad van een dominee m.i. als onderscheidingsteken onaanvaardbaar, is het noodzakelijk dat er een militair uniform wordt gedragen, maar kunnen de militaire onderscheidingsteken, de distinctieven, de rangen vervallen.

Het kan, dat deze geestelijke verzorgers echt komen uit de kerk met een kerkelijke opdracht, een opdracht, die hun geheel van de zijde van de kerk is verleend. Ik meen dus, dat het mogelijk is, het volgende te overwegen: de protestantse geestelijke verzorgers worden afgevaardigd, benoemd door de kerken, iedere kerk haar mensen, predikanten of anderen.

Zij treden de kazerne binnen en aanvaarden vrijwillig en in overeenstemming met de wens van hun eigen kerk de dirigerende bevoegdheid van een instantie, die hun het onderdeel, de standplaats aanwijst, hen detacheeert enz. Zij blijven echter in dienst van de kerk, die hen afzonderde.

Ten tweede: zij treden alleen de kazerne binnen, nadat duidelijk is vastgesteld, dat hun rechtspositie bij de kerk veilig is en blijft.

Voorts: zij worden door de Minister volledig aanvaard onder beding, dat zij de krijgstucht niet zullen ondermijnen, want zij bevinden zich dan op het speciale territoir van de overheid.

Zij dragen een militair uniform, waarbij rangdistinctieven niet nodig zijn en zij worden bezoldigd door hun eigen kerk, die ook voor de pensionering zorgt, zoals de kerk dat doet met haar andere dienaren. Het blijft natuurlijk mogelijk, dat de kerk dan als kerk voor dit werk wordt gesubsidieerd.

Ik dacht, dat dit duidelijk was en dat ik hiermee aan het slot van mijn betoog was gekomen. Er is echter nog één geheel ander punt, dat ik namens mijn fractie wil zeggen, nl. de zaak van het K.P.M.-vaartuig „Van Imhoff” en de geschiedenis, die zich hiermee heeft afgespeeld. De Minister heeft daarover een antwoord gegeven op vragen. Dit antwoord heeft mij en mijn medefractieleden toch niet bevredigd. Het was correct en het gaf, nemen wij aan, alles, wat de Minister nu als antwoord kan geven, maar het is toch te weinig compleet om overtuigend te zijn. Het gaat hier om een zaak, waarbij onze nationale integriteit in het geding is. De tijd gaat verder. Ook dit voorval glijdt verder weg naar de horizon, maar ons geweten is niet gerust, want wij hebben de indruk, dat hier iets fout moet zijn geweest, al is deze indruk maar zeer voorlopig. Wij vragen daarom de overweging van een nader onderzoek, waarbij wij uiteraard weten, dat ook de justitie hierbij betrokken is. Omdat de Minister van Defensie echter in dit geval schriftelijke vragen heeft beantwoord, wilde ik het namens mijn gehele fractie op dit moment bij de behandeling van deze begroting zeggen. Ik geloof, mijnheer de President, dat het duidelijk is.

(De vergadering wordt te 17.44 uur geschorst en te 19.30 uur hervat.)

De heer **Ijmkers** (C.P.N.): Mijnheer de Voorzitter! De tijd, waarin de begroting van Defensie de 2 mld. niet te boven ging ligt nog niet zo heel ver achter ons. Ik kan me nog goed herinneren dat de toenmalige Minister van Defensie van mening was dat 1,8 mld. voldoende was. Thans is een bedrag van 2,7 mld. begroot, waar nog onvoorziene uitgaven moeten worden bijgeteld, zodat een bedrag van 3 mld. voor Defensie wel nodig zal zijn. De verwachtingen die waren gewekt, dat deelneming van de P.v.d.A. aan de Regering zou leiden tot een vermindering van de bewapeningsuitgaven, zijn niet uitgekomen. Op vrijwel alle departementen is bezuinigd op de overheidsuitgaven, behalve bij dat van Defensie. Daar was geen enkele post te vinden waar iets op bezuinigd kon worden. Uit het verslag van de Algemene Rekenkamer over 1964 krijg ik echter niet de indruk, dat er zuinig met het geld van de belastingbetaler wordt omgesprongen. Met onbruikbare veldtelefoons en overvloedige autogloeilampen is alleen al een

IJmkers

bedrag van 2 mln. verloren gegaan. De extrakosten, die de gebreken aan de AMX-tank en de Starfighter met zich brengen, zullen wel in de vele tientallen miljoenen guldens lopen. Bezuiniging zal dan ook zeer wel mogelijk zijn.

Een stijging van de defensie-uitgaven schijnt ook voor de komende jaren in het verschiet te liggen. De Minister loopt met het plan rond een atoomonderzeeër aan te schaffen, waarmee een bedrag van 175 mln. gemoeid zou zijn. Waarom een dergelijk vaartuig aangeschaft moet worden, is mij niet duidelijk. In geen geval vloeit dit voort uit verplichtingen, opgelegd door de N.A.V.O. En al was dit wel het geval, dan zou ik er ook beslist op tegen zijn. Zelfs van de zijde van de Verenigde Staten staat men er aarzelend tegenover. Mogelijk heeft het iets met de visserij te maken? Het gerucht gaat namelijk dat de Belgische vissersvloot binnen blijft als de atoomonderzeeër uitloopt en niet uit angst voor radio-actief besmette vis.

Aan de ene kant kan het geld niet op bij Defensie, aan de andere kant, als het de soldij van de dienstplichtige betreft, wordt de grootst mogelijke zuinigheid betracht. De Minister zou voor 1967 een nieuw systeem van soldij willen invoeren, waardoor een belangrijke verbetering zou worden bereikt. Houdt dit in dat de soldij gelijk gesteld wordt met de gemiddelde verdienste van iemand van dezelfde leeftijd in het vrije bedrijf?

Naast de klacht over de lage soldij bestaat onder de dienstplichtigen ook ontstemming over de dienstduur van 18 maanden. In tal van N.A.V.O.-landen is deze dienstduur slechts 12 maanden. Het komt mij voor dat 12 maanden ruimschoots voldoende zijn voor de opleiding. Verkorting van de dienstduur zou ook een aanzienlijke besparing op de defensie-uitgaven betekenen. Tevens zal er ook een aanzienlijk aantal werkkrachten vrij komen en zal ook de dienstplichtige verlost worden van een half jaar gedwongen niets doen. Wanneer denkt de Minister dat de dienstduur in ons land verlaagd zal worden tot hetzelfde niveau als in de buurlanden?

Door het Ministerie van Defensie wordt een blaadje uitgegeven voor toekomstige militairen onder de titel „In dienst”. In no. 1-V vond ik een artikel van 7 pagina's lang, waarin door een ongenoemde schrijver een duidelijk brevet van politiek onvermogen en anti-democratische opvattingen wordt gedemonstreerd. Je vraagt je af waar men de onzin vandaan haalt. De schrijver beweert o.m.:

„Er is iets niet in orde met deze wereld. Er zit iets verkeerd”

en even verder

„Wat precies zit er nu verkeerd? Het antwoord hierop luidt: Wij worden bedreigd, niet alleen in onze bezittingen en levensstandaard, maar ook in ons menszijn”.

De vraag die na het lezen van deze onzin onmiddellijk naar voren komt is wel deze: wie bedreigt ons dan wel, welke barbaren hebben het op ons voorzien? Al verder lezende komt men terecht bij landen achter het ijzeren gordijn, en hoe is het daar met de mens gesteld? „De mens leeft er in een toestand van eeuwige” (ja, mijnheer de Voorzitter, eeuwige) „onzekerheid, twijfel, onrust, angst”. Of de onbekende schrijver daarbij gedacht heeft aan de arbeiders van Ankersmit of Rijnstaal of aan de Limburgse mijnwerkers die straks op straat komen ter meerdere glorie van de eeuwige winsten is mij niet duidelijk gebleken. Verder in het artikel vind ik nog dit fraais:

„Door dit onafgebroken wankelen op onzekerheden wordt de mens een lege huls, een broze schaal vol angst, een geestelijk wrak”.

Ter voorkoming van misverstand: hiermee worden de mensen van achter het ijzeren gordijn bedoeld. Wij worden dus bedreigd door lege hulzen en broze schalen, voor velen

een hele geruststelling. De schrijver van het artikel zal er wel niet helemaal van overtuigd zijn dat de lezers dit zonder meer zullen slikken want hij komt tot „de kern van de zaak” en die kern is:

„Wij hebben geen Partij nodig, geen dictator, geen systeem dat voor ons denkt, voor ons handelt zonder dat wij maar in de verste verte weten waar het over gaat”.

Of de schrijver onbekend is met de militaire dienst weet ik niet; wat wel iedere soldaat weet, is dat door zijn meerdere tot in den treure wordt herhaald dat hij in dienst niet hoeft te denken, dat doen de officieren wel voor hem! Neen, dan „hier”, ik citeer opnieuw:

„Wij kunnen zelf beslissen als we voor de keus tussen goed en kwaad staan. We kunnen kiezen welke godsdienst we zullen belijden en ook of we een godsdienst zullen belijden; we kunnen ook kiezen bij welke partij we ons zullen aansluiten, welk werk we zullen gaan doen enz. enz.”

Dat is op zijn zachtst uitgedrukt een onwaarheid. Het is militairen niet toegestaan in de kazerne het dagblad „De Waarheid” te lezen. Wij hebben geen systeem nodig dat voor ons denkt, beweert de schrijver van het reeds meerdere malen aangehaalde artikel. Maar de legerleiding heeft toch maar uitgemaakt dat militairen „De Waarheid” niet mogen lezen. Ook is het niet waar dat de militair zelf mag kiezen; hij moet dat aan een ander overlaten. De democratie gaat in het leger niet zo ver dat soldaten zelf hun keus mogen bepalen. Daarom zou ik de Minister willen vragen: Wanneer wordt het verbod om „De Waarheid” in de kazerne te lezen opgeheven? Is de Minister bereid militairen in de gelegenheid te stellen zelf hun stem uit te brengen? Zolang dergelijke toestanden in het leger voortduren blijven militairen een soort tweedeklassersburgers, met beperkte democratische rechten.

Er staat nog meer in het artikel. Op de vraag: „Wat is de N.A.V.O.”, antwoordt de schrijver zich zelf: „Het is een afweerverbond van 15 vrije Staten”. In de opsomming komen o.m. een aantal Staten voor, die met de beste wil van de wereld niet vrij genoemd kunnen worden. Wat denkt men van Portugal, waar iedere oppositie uitgeroeid wordt, of van de verhouding tussen de leden Griekenland en Turkije, die bijna op voet van oorlog met elkaar leven en van het vrije West-Duitsland, waar oud-nazi's belangrijke posten bekleden in Regering en leger? Een ongelukkig voorbeeld van „vrije” staten; als die vrijheid verdedigd moet worden

Kan de Minister meedelen wie verantwoordelijk is voor de uitgifte van dit blad? Is de Minister bereid het uitgeven van dergelijke schendlectuur aan toekomstige militairen te doen staken?

Er zijn meer mensen die bedenkingen tegen de N.A.V.O. hebben. In het tijdschrift „Onze Luchtmacht” geeft de gepensioneerde generaal-majoor A. J. de Vries een visie over de N.A.V.O., die men in een dergelijk orgaan niet zou verwachten: „De huidige N.A.V.O.-organisatie is een vrij doelloos, tijdrovend en geldverspillend organisme, resulterend in het totaal ontbreken van een eensgezind, logisch strategisch-tactisch concept, met name voor wat betreft de N.A.V.O.-luchtmacht in Europa”. De oud-generaal geeft verder als zijn mening over de N.A.V.O.: „Het is een dure grap met mogelijk desastreuze gevolgen”. De generaal zal het wel anders bedoelen dan ik, maar met dat laatste kan ik volledig instemmen.

De deelnemende staten aan deze „dure grap” streven allen hun eigen doeleinden na. Generaal De Gaulle wil de Amerikaanse troepen in Frankrijk onder Frans bevel plaatsen. Daar is nu bijgekomen de onttrekking aan het N.A.V.O.-opbevel van de Franse troepen in West-Duitsland. Daarmee komt de bezetting van Duitsland op losse schroeven te staan. In de politieke partij, waartoe ik behoor, is nooit veel waardering over de N.A.V.O. naar voren gekomen. De bezetting

IJmkers e. a.

van West-Duitsland wordt door ons gezien als een belangrijk middel om het latent aanwezige facisme enigszins te beteugelen. Als de bezettingsmacht uiteen zou vallen, wordt de toestand in West-Duitsland veel gevaarlijker. In „de Volkskrant” van vandaag wordt als mening van „Le Figaro” weergegeven:

„dat er geen twijfel over bestaat, dat Duitsland het dominerende element zal worden in de N.A.V.O., dat doeltreffender dan tot nu toe vrij baan kan laten aan zijn ambities en nucleaire aanspraken. Het optreden van de generaal zal ertoe leiden, dat de machtspositie van West-Duitsland zal toenemen.”.

Daarmee verzwakt De Gaulle niet de positie van de Verenigde Staten in Europa of van de N.A.V.O., zoals sommige progressieve krachten elders in de wereld menen; integendeel, hij helpt daarmee alleen maar de versterking van de revanchistische krachten in West-Duitsland.

Van Westduitse zijde wordt hardnekkig opgetreden voor deelname en beschikking over kernwapens. Het Westduitse leger wordt in snel tempo omgeschakeld op eigen atoomartillerie, kennelijk in de overtuiging dat weldra ook atoomgranaten beschikbaar zijn. Nu M.L.F. en A.N.F. van de baan zijn wil men het in Bonn doen voorkomen dat men „genoegen” wil nemen met tactische kernwapens om straks als deze eis er door is met te meer kracht ook strategische kernwapens te eisen. Het standpunt van mijn partij is dan ook dat verdere spreiding van kernwapens op welke wijze ook, verhinderd moet worden en dat zeker geen Duitse vinger aan de atoomtrekker mag worden toegelaten.

Naast de slag in de N.A.V.O. is in eigen land een slag — of moet ik zeggen een luchtslag — gaande over de levering van een nieuw type straaljager. In een aantal dagbladen wordt al druk gespeculeerd. Het zou zo voordelig zijn als België zou besluiten hetzelfde type af te nemen. Het commerciële voordeel zou ook bij de Starfighter gebleken zijn. Wat wel vaststaat is dat wijzigingen aan de Starfighter 22 mln. extra hebben gekost en dat nog 9 mln. nodig is om ze te kunnen laten vliegen. Bij onze oosterburen vallen ze trouwens als hagelstenen uit de lucht.

fighter in twijfel trokken, hebben gelijk gekregen. Welke garantie geeft de Minister dat het nieuw te kiezen type straaljager na aflevering niet allerhande gebreken vertoont welke weer miljoenen guldens extra zullen kosten?

Er is maar één conclusie uit deze ontwikkeling te trekken: het is voor ons land een onbegonnen zaak om mee te blijven doen aan de bewapeningswedloop. Dat is financieel eenvoudig niet op te brengen door de belastingbetaler. Ik vraag me dan ook af wat er waar is van de berichten, die over de aanschaf van nieuwe straaljagers de ronde doen en wat ons een dergelijke aanschaf zal gaan kosten. Ik kan nu al zeggen dat ik er vierkant op tegen zal zijn.

De heer **Burger** (P.v.d.A.): Mijnheer de Voorzitter! In de aanhef van de memorie van antwoord verklaart de Minister er prijs op te stellen ook op die plaats, het overlijden van Staatssecretaris Borghouts te memoreren. Gaarne sluit ik mij daarbij aan, alsook bij de bewoordingen van herdenking die destijds in deze Kamer zijn gebezigd, zowel door de Kamerpresident als door de Minister. Bewoordingen die niet het minst ook betrekking hadden op de moedige houding van de heer Borghouts in het ondergrondse verzet tegen de bezetter in de oorlogsjaren 1940-45.

De omstandigheden hebben met zich gebracht dat twee dagen na het overlijden van de heer Borghouts het voorlopig verslag verscheen. In dat voorlopig verslag werd van verschillende zijden en ook door mij, onbehagen tot uitdrukking gebracht over het feit, dat één der regeringspartijen, te weten de Partij van de Arbeid, ontbrak aan de top van het Departement

Burger

van Defensie. Die situatie is nl. in opvallende tegenstelling tot de formatie van het vorige ministerie.

Gedienstige geesten hebben niet nagelaten, mijnheer de Voorzitter, mij terstond te attenderen op de nu ontstane mogelijkheid om in dit hiaat te voorzien. Het zal de Minister niet verwonderen als ik zeg, daardoor pijnlijk te zijn getroffen. Want de achtergrond van de desbetreffende kritiek op de formatie aan de top van Defensie, was en is geenszins gericht op het binnenhalen van een functie of een regeringspost. De uitsluitende bedoeling is weer te geven, hoe het beleid in de toenmalige situatie gevoerd had behoren te worden.

Wat de vervulling van het staatssecretariaat voor de luchtmacht betreft, ik begrijp dat het voor de Minister niet eenvoudig zal zijn in de op zo droevige wijze ontstane vacature te voorzien, gegeven ook de betrekkelijk korte tijd die het huidige kabinet rest, tot aan de volgende kamerverkiezingen. Ik ga dan ook op dit personele facet op geen enkele wijze verder in. Wel wil ik ten aanzien van het gevoerde beleid naar voren brengen, de uiteenzetting van de Minister in de memorie van antwoord, onbevredigend te achten. De Minister betreurt het, geen staatssecretaris uit de kring van de P.v.d.A. te hebben kunnen voordragen. Maar met geen woord blijkt, of daartoe serieuze pogingen zijn ondernomen, niettegenstaande het feit dat daarnaar in het voorlopig verslag uitdrukkelijk is gevraagd. Dientengevolge wordt de indruk bevestigd als zou een starre houding van de zijde van de Minister, een meer passende oplossing in de weg hebben gestaan. De moeilijkheden zijn de consequentie van de door de Minister gekozen structuur. Daarin passen nu eenmaal supercommandanten op regeringsposten beter, dan beleidsbepalende politici. Ik heb daar twee jaar geleden uitvoerig over gesproken. Ik zie mijn reserves omtrent 's Ministers politieke inzichten in menig opzicht in de feiten bevestigd, onverminderd mijn appreciatie voor diens technische en tactische capaciteiten, alsmede voor diens humane instelling. Ik sta in deze kritische houding geenszins alleen, maar ik heb geen behoefte dit aspect te repeteren.

Het was uitsluitend naar aanleiding van de vorming van het nieuwe kabinet, het kabinet-Cals, dat ik nu opnieuw in het voorlopig verslag aandacht voor deze kwestie heb gevraagd. Heeft, zo wilde ik weten, de Minister bij de vorming van het huidige kabinet, dit facet in zijn overwegingen betrokken? Maar de memorie van antwoord zwijgt daaromtrent in alle talen. Het enige wat de Minister doet is het onvermijdelijke resultaat betreuren. Maar aangezien dat resultaat voorzienbaar in 's Ministers beleid was vervat en hem dan ook met zoveel woorden was voorgezegd, doet die treurnis niet erg overtuigend aan.

Om misverstand te voorkomen nog één toevoeging. Ik acht het geenszins onder alle omstandigheden noodzakelijk dat van alle regeringspartners iemand in de top van Defensie is opgenomen. Het was — als ik mij wel herinner — de heer Staf, die er bepaaldelijk op stond, dat het defensiebeleid op zichtbare wijze meegedragen zou worden door in ieder geval de twee grootste regeringspartijen, de K.V.P. en de P.v.d.A. Voor deze gedachte op zich zelf zijn redelijke argumenten aan te voeren. In ieder geval hebben overwegingen van deze aard een rol gespeeld tot en met het kabinet-Marijnen, zelfs in een mate, die soms een geforceerde indruk maakte.

Daaraan heeft deze Minister toen medewerking verleend. Vanwaar die omslag ter gelegenheid van de jongste kabinetsformatie? Ik acht 's Ministers politieke beleid op dit punt onvoldoende doorzichtig. Meer wil ik daarover op dit moment niet zeggen.

Mijnheer de Voorzitter! Ik wil thans een enkele opmerking maken met betrekking tot de officiersseel en het lidmaatschap van politieke partijen van beroepsmilitairen. Zie ik het goed, dan is in de memorie van antwoord de Minister geleidelijk aan meer in het kader van het geldende staatsrecht geraakt. De gedachte aan een aparte officierskaste als afgezonderde categorie staatsburgers, wier rechten en plichten wezenlijk anders zouden zijn dan de algemeen geldende normen, schijnt